

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ МИСТЕЦЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ

УДК 37.036:159.954

О. В. Бикова

Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті здійснено теоретичний аналіз наукових джерел та уточнено сутність поняття: «творчі здібності» як стійкі індивідуально-психологічні властивості особистості, що є необхідною внутрішньою умовою її успішної діяльності. Розглянуто спеціальні здібності вчителів, зокрема: біології, математики, хімії, вчителя-філолога, перцептивні здібності студентів технологічних університетів і творчі здібності майбутніх учителів мистецьких дисциплін. Автор виокремив основні структурні елементи творчих здібностей студентів зазначених спеціальностей.

Ключові слова: *творчі здібності учнів, майбутні вчителі музики, хореографії, спеціальні здібності, математичні здібності, музично-творчий розвиток молодших школярів, структурні компоненти творчих здібностей.*

Постановка проблеми. Розвиток індивідуальних творчих здібностей особистості є актуальною проблемою як для сучасного суспільства в цілому, так і для окремих його елементів, зокрема для системи освіти. Як зазначено в Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, головною метою Національної стратегії є створення умов для розвитку й самореалізації кожного громадянина України, формування покоління, здатного навчатися впродовж життя, створювати й розвивати цінності громадянського суспільства.

Вирішувати цю проблему повинен, передусім, учитель, який володіє високо розвиненими професійними якостями, індивідуальними творчими здібностями й досвідом творчої діяльності.

Для педагогічного забезпечення пріоритетних напрямів і вирішення завдань середньої освіти значущою є професійна діяльність учителя хореографії, покликаною сформуванню естетичного ставлення до мистецтва танцю, необхідного для вираження своєї самоідентифікації у світі. Зміст і характер вирішення освітньо-виховних завдань передбачає виявлення вчителями хореографії індивідуальних творчих здібностей учнів, формування в них уміння спілкуватися за допомогою танцювальних рухів. У процесі навчання хореографії формуються та розвиваються спеціальні хореографічні здібності, естетичний смак, збагачується духовна культура, емоційний досвід особистості.

Саме тому перед вищою педагогічною школою поставлені завдання цілеспрямованого розвитку індивідуальних творчих здібностей і можливостей майбутніх учителів хореографії, формування творчого потенціалу щодо подальшої творчої самореалізації у сфері мистецтва.

Аналіз актуальних досліджень. Великого значення проблемі творчих здібностей надавали в усіх наукових галузях, де вона за своєю теоретичною та практичною значущістю належить до однієї з фундаментальних. Для нашого дослідження ми обрали наукові праці таких авторів: (Л. Карнілова, В. Кертанова, О. Музика, О. Онишко, Г. Панченко, І. Поклад, Л. Покровщук, З. Сирота, І. Сосніна, І. Сніцар, Т. Хрустальова).

Мета статті – на основі наукових праць, використовуючи аналітичний і синтезуючий **методи дослідження**, проаналізувати теоретичні аспекти проблеми розвитку творчих здібностей і виокремити структурні компоненти творчих здібностей майбутніх учителів хореографії.

Виклад основного матеріалу. Найбільший внесок у розробку загальних проблем здібностей внесли видатні психологи Б. Теплов, С. Рубінштейн, Б. Ананьєв, К. Платонов А. Матюшкін, Н. Лейтес, Е. Голубєва та інші. Б. Теплову належить загальне визначення здібностей як стійких індивідуально-психологічних властивостей особистості, які є умовами успішного виконання однієї або кількох видів діяльності. Він же провів розмежування між задатками та здібностями, звернувши увагу на те, що задатки можуть залишитися задатками, не перетворившись на здатності, що розвивають ці психічні властивості в процесі діяльності.

Чільне місце проблема розвитку здібностей посідає у працях Г. Костюка, які він розумів як «істотні властивості людської особистості, що виявляються в її цілеспрямованій діяльності й зумовлюють її успіх» [1, 308]. Учений стверджував, що здібності людини – це вияв єдиної, цілісної її сутності. Звідси тісний їх зв'язок з іншими рисами людини, а саме – її

знаннями й уміннями, потребами й інтересами, працьовитістю та іншими моральними якостями. Наявність знань, умінь і навичок є необхідною умовою майстерності, у якій виявляються здібності людини. Послідовно виступаючи проти ототожнення здібностей із задатками, Г. Костюк наголошував, що задатки – це не готові здібності, а тільки потенції їх розвитку. Вони створюють більш чи менш сприятливі внутрішні умови для розвитку здібностей людини до певних галузей діяльності. Здібності – це реалізовані в тому чи іншому напрямі й тією чи іншою мірою задатки людини. У ході індивідуального розвитку людини її задатки стають конкретними здібностями до певних видів діяльності.

Загальні проблеми розвитку творчих здібностей особистості є предметом різнобічного дослідження і науковців сьогодення.

Зокрема можливості розвитку творчих здібностей учнів розглядалися у дисертаційних дослідженнях О. Борисової, Н. Будій, А. Давиденко, Р. Кухарчука, К. Приходченко, М. Роговенко, Н. Слюсаренко, Л. Шпака та ін. Значна кількість наукових праць присвячена розвитку й формуванню творчих здібностей учнів різними видами мистецтв (О. Борисова, Н. Георгян, В. Неволов, Л. Масол, В. Рогозіна, Л. Руденко та ін.). У контексті підготовки майбутніх учителів музики, досліджувала музично-творчий розвиток учнів початкових класів З. Сирота, з'ясувавши при цьому, що *музично-творчий розвиток молодших школярів є цілеспрямованим педагогічним процесом, у якому сукупність дидактичних умов забезпечує інтегральність особистості, взаємодоповнюваність трьох основних структурних компонентів духовної сфери: практично-діяльнісного, мотиваційного, мисленнєвого, а педагогічно доцільним напрямом у розробці педагогічних умов ефективної підготовки майбутніх учителів до музично-творчого розвитку молодших школярів є шлях «від дитини – до мистецтва».*

Психологічні особливості розвитку *хореографічних здібностей дітей молодшого шкільного віку* проаналізовано в дисертаційному дослідженні І. Поклад. Натомість, хореографічні здібності за І. Поклад – це складне індивідуально-особистісне багаторівневе утворення, в основі якого лежать хореографічні знання, уміння, навички, загальні та спеціальні задатки, а також комплекс базисних компонентів, якими є: музично-рухові можливості (загальна рухова активність як основна умова пластично-емоційної виразності, почуття ритму, художньо-естетична спрямованість); інтелектуально-творчий потенціал (взаємозв'язок конвергентного та дивергентного мислення як здатність індивіду до аналітико-синтетичної діяльності, що пов'язана з умінням знаходити нові, нестандартні й

оригінальні розв'язання рухових задач); комплекс мотиваційно-особистісних властивостей (емоційно забарвлений інтерес до хореографічного мистецтва, висока мотивація досягнень тощо), що сприяють актуалізації специфічних потенційних можливостей індивіда. Рівень розвитку хореографічних здібностей учнів початкових класів ґрунтується за умови врахування їх вікових та індивідуальних особливостей, інтересів і потреб та спеціальної організації формувальних (тренінгових) вправ, спрямованих на розвиток як базисних компонентів досліджуваних здібностей, так і певної множини особистісних властивостей, які є необхідними для актуалізації музично-рухового та інтелектуально-творчого потенціалу дітей.

Під різними кутами зору вивчається проблема розвитку творчих здібностей і в контексті фахової підготовки майбутніх учителів у вищій школі.

Працюючи над розробкою методичної системи розвитку *творчих здібностей студентів вищих технічних закладів* О. Онишко з'ясувала, що розвиток творчих здібностей і професіоналізація в цілому можуть бути продуктивними тільки за наявності взаємозв'язку між змістом навчання й засобами, з одного боку, і змістом діяльності, цілями фахівця – з іншого.

В. Кертанова, досліджуючи розвиток спеціальних, зокрема, математичних здібностей, на основі характеристики низки корелюючих понять («здібності», «загальні здібності», «спеціальні здібності», «математичні здібності»), розкриває їх сутність і взаємозв'язок та пропонує уточнене авторське визначення *математичних здібностей* як індивідуально-психологічних властивостей особистості, що визначають успішність засвоєння та продуктивність виконання даної особистістю розумових дій, необхідних для розв'язання математичних задач. До структури математичних здібностей дослідник включає мотиваційно-цільовий, змістовно-операційний, регулюючо-забезпечуючий, оціночно-корективний і результативний компоненти.

Відомий психолог В. Крутецький *математичні здібності* вбачав в індивідуально-психологічних особливостях (насамперед розумової діяльності), які відповідають вимогам навчальної математичної діяльності й зумовлюють за інших рівних умов успішність творчого оволодіння математикою як навчальним предметом, зокрема, відносно швидке, легке та глибоке оволодіння знаннями, уміннями й навичками в галузі математики. У структурі математичних здібностей ним виділено такі основні компоненти: здатність до формалізованого сприйняття математичного матеріалу; здатність до швидкого й широкого узагальнення математичних об'єктів, відносин і дій; здатність мислити згорнутими структурами; гнучкість розумових процесів у

математичній діяльності; здатність до швидкої та вільної перебудови спрямованості розумового процесу, переключення з прямого на зворотний хід думки; прагнення до ясності, простоти, економності й раціональності рішень; математична пам'ять.

Розвиток *перцептивних педагогічних здібностей* студентів технологічних університетів вивчала Л. Карнілова. На її думку, перцептивні педагогічні здібності є некомпенсуючим компонентом ансамблю педагогічних здібностей, а їх відсутність ускладнює розвиток інших педагогічних здібностей і здійснення педагогічної діяльності.

Своє визначення поняття *«творчі здібності курсантів»* зробила І. Сніцар. Зокрема їх було визначено як індивідуально-психологічні особливості, що формуються під час виконання певного виду діяльності на основі задатків і забезпечують створення особистістю нового, оригінального продукту. Однією з найважливіших умов розвитку творчих здібностей курсантів І. Сніцар вбачає в забезпеченні мотиваційної готовності, як до вивчення конкретного предмета, так і до необхідності підвищення рівня своїх творчих здібностей.

Проблема розвитку спеціальних здібностей учителів, зокрема: біології, математики, хімії, вчителя-філолога та вчителя образотворчого мистецтва, знайшла своє відображення в ґрунтовній науковій праці Т. Хрустальнової. Досліджуючи компонентний склад і структуру спеціальних здібностей вчителя, їх природу та взаємодію у структурі інтегральної індивідуальності; динаміку розвитку; взаємозв'язку з індивідуальним стилем педагогічної діяльності та успішністю професійної діяльності Т. Хрустальова зробила висновок, що *спеціальні здібності* вчителя-предметника являють собою складне, багатоконпонентне утворення, що містить предметні й педагогічні здібності.

Факторний аналіз структури *педагогічних здібностей* виявив три значущих фактора: «успішність педагогічної діяльності», «задоволеність спілкуванням», «педагогічну чутливість».

Не залишилися поза увагою науковців творчі здібності майбутніх учителів мистецьких дисциплін. Зокрема, як динамічний неперервний процес видозміни індивідуальних властивостей і якостей разом зі *спеціальними образотворчими здібностями*, що відбувається у відкритій, цілісній системі його особистості під час активної навчально-творчої діяльності, вважає творчі здібності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва О. Музика, виокремивши такі компоненти в їхній структурі: мотиваційний (інтерес до навчально-творчої діяльності, потреба у

творчості, прагнення до самореалізації, до пошуку нового), емоційний (емоційна чуттєвість, відчуття прекрасного, цілеспрямованість, наполегливість, рефлексія), когнітивний (знання теорії образотворчого мистецтва, творче мислення, розвинена зорова пам'ять, багата уява, фантазія, художнє сприйняття), діяльнісний (уміння, навички, технічна майстерність, здатність до відтворення натури (зображальні здібності).

На думку Л. Покровщук, творчі здібності є важливим чинником художньо-педагогічної діяльності вчителя образотворчого мистецтва мають об'єктивний характер, реалізуються та функціонують як індивідуальна властивість особистості, яка впливає на сприйняття та оцінку естетичних явищ, встановлення художнього діалогу з мистецтвом, освоєння навколишньої дійсності за законами краси. Досліджуючи творчі здібності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва в умовах застосування комп'ютерних технологій Л. Покровщук визначила *творчі здібності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва* як складне особистісне утворення, на розвиток якого може впливати соціокультурне середовище, окремі структури психіки, почуття, розум, воля та ін., а також цілеспрямовані педагогічні дії викладачів вищої школи.

Проблеми розвитку творчих здібностей майбутніх учителів музики висвітлюється в науковому дослідженні Г. Панченко. Розробляючи методiku розвитку творчих здібностей, дослідниця запропонувала власне визначення сутності поняття – *творчі здібності майбутнього вчителя музики* є найвищою концентрацією його духовних сил, емоцій, почуттів, уяви, фантазії, інтелекту; доповнюються системою особистісних утворень, що спонукають його до творчого пошуку, пізнання мистецьких явищ, набуття музично-виконавських умінь та забезпечують успішність здійснення творчої музично-педагогічної діяльності. До структури творчих здібностей майбутнього вчителя музики Г. Панченко відносить мотиваційно-пізнавальний, технологічно-регулятивний, креативно-діяльнісний компоненти.

Творчі здібності танцівника – предмет спеціалізованої галузі психології – психології художньої творчості, яка має вивчати загальні закономірності хореографічної діяльності, особливості хореографічного мислення, психологічні механізми створення та сприйняття танцювального образу, психічні стани у процесі творчості, особистість танцівника та його здібності.

На жаль, сьогодні хореографічні здібності майбутніх учителів танцю є найменш вивченими в області художньо-творчих, або спеціальних здібностей. У поняття «хореографія» сьогодні входить усе, що належить до

мистецтва танцю. Специфіка хореографії полягає в тому, що думки й почуття людини передаються засобами руху й мімікою. Найскладнішою формою хореографії є балет. Висока технічна майстерність танцівника підпорядкована найголовнішому в мистецтві створення художнього образу.

Аналіз основних танцювальних елементів і вимог до їх виконання показує, що технічна майстерність пов'язана з рівнем розвитку деяких психомоторних якостей: рухливості (гнучкості) в різних відділах корпусу, координації, стрибучості, стійкості статичної та динамічної рівноваги, м'язової сили і фізичної витривалості, рухової пам'яті, ритмічності та ін.

Оволодіння художньою майстерністю вимагає від особистості танцівника високорозвинених емоційно-художніх якостей, серед яких прийнято виділяти в якості найбільш головних: музичність як здатність емоційного відгуку на зміст музики, образність та сприйняття, образність мислення, уяву.

З позицій теорії інтегральної індивідуальності артистів балету, І. Сосніна *хореографічні здібності* розглядає як складне багаторівневе й багатокомпонентне утворення, що включає:

а) задатки (особливості будови тіла та його частин і психодинамічні властивості); б) загальні здібності (висока емоційно-вольова регуляція, креативність мислення); в) спеціально-хореографічні здібності (артистизм, танцювальність, емоційне задоволення від танцювальних рухів, мотивація на успіх у професії, тонка диференціація рухів по силі, амплітуді та швидкості).

Спеціальні здібності, зокрема художньо-творчі здібності артиста балету, визначаються специфічними й дуже жорсткими вимогами професійної діяльності, що висуваються до організму, психіки та особистості танцівника.

Творчі здібності танцівника являють собою цілісну багаторівневу й багатокомпонентну систему, яка має складну структуру та включає в себе: задатки, загальні здібності й власне хореографічні здібності, що визначають успішність професійної діяльності.

Структура хореографічних здібностей танцівника багато в чому визначається рівнем їх розвитку. Своєрідністю структури хореографічних здібностей танцівника при високому рівні їх розвитку є те, що показники задатків, загальних і спеціальних (хореографічних) здібностей взаємопов'язані.

Як свідчить вивчення й аналіз наукових праць зазначених вище в психолого-педагогічній науці проблема розвитку творчих здібностей досліджується з різних позицій і розробляється в різних аспектах. Не

маючи можливості охопити її в цілому, кожен із дослідників виокремлює для вивчення лише певний аспект. У результаті такого аналітичного підходу ні в психології, ні в педагогіці на сьогодні не існує загальноприйнятого визначення поняття «творчі здібності». Кожен із дослідників часто дає власне визначення цього поняття та його структури, яке по суті є правильним і, разом із тим, неповним.

Висновки. Отже, на підставі проаналізованих досліджень можна дійти висновку, що здібності – це стійкі індивідуально-психологічні властивості особистості, які є необхідною внутрішньою умовою її успішної діяльності. Вони спираються на біологічно зумовлені задатки, які можуть виявитися в сенсорній (слух, зір тощо), фізичній (моторика) діяльності людини, інтелекті та спілкуванні.

Проведений аналіз наукових джерел дає змогу визначити творчі здібності майбутніх учителів хореографії як один із видів спеціальних здібностей, які пов'язані з успіхами індивіда в галузі хореографії. Структурними компонентами творчих здібностей майбутніх учителів хореографії виступають задатки, загальні здібності та власне хореографічні здібності, що визначають успішність професійної діяльності. Водночас, ця структура включає особистісні характеристики індивіда та його ставлення до хореографічного мистецтва.

Перспективи подальших наукових розвідок. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів виокремленої проблеми. Подальшого аналізу потребує вивчення педагогічних умов розвитку індивідуальних творчих здібностей студентів-хореографів вищих педагогічних навчальних закладів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Костюк Г. С. Здібності та їх розвиток у дітей / С. Г. Костюк // Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. – К.: Радянська школа, 1989. – С. 307-373.
2. Крутецкий В. А. Психология математических способностей школьников / В. А. Крутецкий – М.: Просвещение, 1968. – 432 с.
3. Лейтес Н.С. Способности и одаренность в детские годы / Н. С. Лейтес – М.: Педагогика, 1984. – 80с.
4. Теплов Б. М. Избранные труды : в 2 т. / Б. М. Теплов. – М. : Педагогика, 1985. – Т. 1. – 230 с.

РЕЗЮМЕ

Быкова О. В. Анализ исследования проблемы развития творческих способностей: теоретический аспект.

Статья посвящена исследованию актуальной проблемы развития

творческих способностей студентов. На основе анализа научной литературы установлено, что способности – это устойчивые индивидуально-психологические свойства личности, которые являются необходимым внутренним условием ее успешной деятельности.

Изучен психолого-педагогический анализ проблемы развития творческих способностей детей младшего школьного возраста. Было установлено что музыкально-творческое развитие младших школьников является целенаправленным педагогическим процессом, в котором совокупность дидактических условий обеспечивает интегральность личности, взаимодополняемость трех основных структурных компонентов духовной сферы.

Автором статьи проанализированы хореографические способности детей младшего школьного возраста, которые определяются как сложное многоуровневое образование, структура которого состоит из таких компонентов: интеллектуально-творческий потенциал, музыкально-двигательные возможности и комплекс мотивационно-личностных качеств.

Всесторонне изучалась проблема развития творческих способностей в контексте профессиональной подготовки будущих учителей в высшей школе. Выявлено составляющие компоненты математических способностей студентов и проанализированы творческие способности студентов высших технических вузов. В представленном научном исследовании так же анализируются творческие способности и структурные компоненты будущих учителей музыки, изобразительного искусства и хореографии. На основе анализа научной литературы установлено, что творческие способности будущих учителей изобразительного искусства являются важным фактором художественно-педагогической деятельности, функционируют как индивидуальная особенность личности. В структуре творческих способностей будущего учителя музыки выделяются следующие компоненты: мотивационно-познавательный, технологически-регулятивный, креативно-деятельности.

Автор определяет творческие способности будущих учителей хореографии как один из видов специальных способностей, которые связаны с успехами индивида в области хореографии. Структурными компонентами творческих способностей будущих учителей хореографии выступают задатки, общие способности и собственно хореографические способности которые определяют успешность профессиональной деятельности. Вместе с тем эта структура включает личностные характеристики индивида и его

отношение к хореографическому искусству.

Ключевые слова: *творческие способности учеников, будущие учителя музыки, хореографии, специальные способности, структурные компоненты творческих способностей будущих учителей хореографии.*

SUMMARY

Вуква О. The analysis of the study of the problem of development of the creative abilities: theoretical aspect.

The article is devoted to the study of the actual problem of development of the creative abilities of the students. On the basis of the analysis of the scientific literature it is found out that the ability is a stable individual psychological trait of a personality which is a necessary condition for success activity.

The psychological and pedagogical analysis of the problem of development of the creative abilities of primary school pupils is done. It has been found out that musical creative development of younger students is oriented by pedagogical process in which a set of didactic conditions provides the integrity of an individual, the complementarity of three main structural components of the spiritual sphere.

The author of the article has analyzed the choreography abilities of children of primary school age, which are defined as a complex multi-level formation structure which consists of the following components: intellectual creativity potential, musical motor capabilities and a complex of motivational and personal qualities.

The problem of development of the creative abilities in the context of professional training of future teachers in high school was studied. The constituent components of the mathematical abilities of the students were found, the creative abilities of the students of higher technical colleges were analyzed. The development of the creative abilities of the students in the process of learning English the author considers as a prerequisite condition for successful socialization and professional development.

In the presented scientific research the creativity abilities and structural components of future teachers of music, fine art and choreography are analyzed. On the basis on the analysis of scientific literature it is found out that the creative abilities of future teachers of fine arts are an important factor of art pedagogical activity, function as an individual trait of a personality that affects the perception and evaluation of aesthetic phenomena. In the structure of the creative abilities of the future teacher of music the following components are stressed: motivational-educational, technological, regulatory, creative-activity.

The author defines the creative abilities of the future teachers of

choreography as a kind of special abilities that are related to the success of an individual in the sphere of choreography. The structural components of the creative abilities of future teachers of choreography are: common abilities and proper choreographic abilities that define successful professional activity. However, this structure includes personal characteristics of an individual and attitude to the choreographic art.

The study does not cover all aspects of the problems. Further analysis demands studying the pedagogical conditions of development of individual creative abilities of students choreographers in the higher pedagogical educational institutions.

Key words: *creativity, future music teachers, future teachers of choreography, mathematical abilities, musical-creative development of junior schoolchildren, the structural components of abilities.*